

ผนวก ก

ข้อมูลของตัวอย่างกรณีศึกษา

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่

ชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่เป็นชุมชนผู้มีรายได้น้อยที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของคนทั้งหญิงชายที่ร่วมกันพัฒนาจนมีอยู่อาศัยที่มั่นคง ในอดีตชุมชนดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของ “ชุมชนสวนผัก” อยู่ในที่ดินของเอกชนมาเป็นเวลากว่า 50 ปี พอมาในปี 2546 รัฐบาลได้มีนโยบายที่ต้องการพัฒนาความมั่นคงในการอยู่อาศัยให้แก่คนจนในชุมชนแออัด จึงได้คัดเลือกชุมชนให้เป็น 1 ใน 10 ของชุมชนนำร่องที่มีการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคง โดยมอบหมายให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) มีหน้าที่สนับสนุนและรับผิดชอบในการดำเนินงานไปพร้อมกับความร่วมมือของชาวชุมชนจนประสบผลสำเร็จ

1) ความเป็นมาของชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่

ชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณริมทางรถไฟ ถนนกำแพงเพชร 2 เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร ด้านหน้ามีคลองทุ่งบางซ่อนซึ่งเป็นคลองขนาดเล็กไหลผ่าน ด้านหลังติดกับคลองเปรมประชากร เดิมเคยเป็นชุมชนบุกรุกในที่ดินเอกชนเป็นเวลากว่า 50 ปี และเป็นส่วนหนึ่งของ “ชุมชนสวนผัก” ช่วงแรกเจ้าของที่ดินของชุมชนสวนผักไม่คิดค่าเช่า แต่ต่อมาจำนวนบ้านมีเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านในชุมชนจึงขอเช่าที่ในบริเวณชุมชนเป็นอัตราเดือนละ 5 บาท และต่อมาอัตราค่าเช่าขึ้นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึง 100 บาท เพื่อเป็นค่าเสียภาษีให้เจ้าของที่ดิน ในเวลาต่อมาชุมชนสวนผักจึงมีการขยายจำนวนหลังคาเรือนเพิ่มขึ้น เพราะชาวบ้านที่ถูกไล่ที่จากชุมชนอื่นย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนสวนผัก ทำให้คนชุมชนอาศัยอยู่กันอย่างแออัดและประสบปัญหามากมาย เช่น ว่างงาน ยาเสพติด ทางเข้า - ออกชุมชนคับแคบ ขาดระบบไฟฟ้า และน้ำประปา เป็นต้น

ดังนั้นคนในชุมชนบางกลุ่มจึงต้องการพัฒนาชุมชนของตนเองขึ้นมา จึงเกิดการรวมตัวและขอความเห็นใจจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อช่วยสนับสนุนในด้านการเจรจาขอซื้อที่ดิน และปรับปรุงที่อยู่อาศัย จึงมีหน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้อง คือ มูลนิธิศุภมิตรแห่งประเทศไทย และ พอช. (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน: องค์การมหาชน) และรวมตัวเพื่อจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ใน

ชุมชน ขอคืนซื้อจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เจรจาซื้อที่ดินบางส่วนกับเจ้าของที่ดิน สร้างที่อยู่อาศัย และสร้างระบบสาธารณูปโภค จึงกลายเป็นชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่จนถึงปัจจุบัน

2) ลักษณะทางสังคมชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่

ในปี 2551 ชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่มีประมาณ 60 ครัวเรือน ประชากรจำนวน 131 คน แบ่งเป็นประชากรหญิงจำนวน 120 คน ประชากรชาย 11 คน และเยาวชนจำนวน 25 คน คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพข้าราชการ รัฐวิสาหกิจ รับจ้างทั่วไป และค้าขาย เป็นต้น โดยมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 7,500 – 10,000 บาทต่อเดือนต่อครอบครัว

3) ลักษณะผู้หญิงชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่

ในปี 2551 ประชากรหญิงในชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่ที่มีอายุระหว่าง 15 ปีขึ้นไป มีจำนวน 120 คน ผู้หญิงที่มีอายุมากกว่า 35 ปีส่วนใหญ่จะศึกษาแค่ระดับประถมศึกษา มีอาชีพรับจ้างทั่วไป และค้าขาย มีรายได้จากการประกอบอาชีพประมาณ 3,000 – 6,000 บาทต่อเดือน ส่วนผู้หญิงที่มีอายุระหว่าง 25 – 35 ปีส่วนใหญ่จะมีการศึกษาระดับมัธยมปลาย/ปวช.และปริญญาตรี ซึ่งมีการประกอบอาชีพที่ค่อนข้างดีและมีรายได้ที่แน่นอน เช่น พนักงานบริษัท ลูกจ้างเอกชน และรัฐวิสาหกิจ มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 7,000 – 10,000 บาทต่อเดือน (กลุ่มตัวอย่าง, พ.ศ.2551)

ผู้หญิงร้อยละ 80 ของผู้หญิงในชุมชนทั้งหมดประกอบอาชีพนอกร้าน ในขณะที่ผู้หญิงร้อยละ 20 ของผู้หญิงในชุมชนทั้งหมดเป็นแม่บ้าน และว่างงาน เพราะมีภาระต้องเลี้ยงดูลูก และเป็นแม่บ้าน แต่ยังมีผู้หญิงบางกลุ่มที่ทำงานอยู่กับบ้านเพื่อหารายได้เสริม เช่น เปิดร้านขายของชำ ขายกล้วยเดี่ยว และทำอาหารตามสั่ง เป็นต้น (กลุ่มตัวอย่าง, พ.ศ.2551)

4) ลักษณะทางกายภาพชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่

ลักษณะทางกายภาพของชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่ แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

1. ก่อนการพัฒนา (พ.ศ. 2528) ยังไม่รวมตัวและอาศัยในที่ดินของตนเอง
2. ช่วงการดำเนินการพัฒนา (พ.ศ. 2537 – พ.ศ.2546) ช่วงที่คนในชุมชนรวมกลุ่มเพื่อต้องการมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง จึงดำเนินการเจรจาซื้อที่ดิน และสร้างที่อยู่อาศัย

3. หลังการพัฒนา (พ.ศ.2547 – พ.ศ.2551) ช่วงที่คนในชุมชนมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง แต่การดำเนินการด้านกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เช่น กิจกรรมด้าน เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม ยังคงต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีรายละเอียดสภาพชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่ในแต่ละช่วงดังนี้

1. ก่อนการพัฒนา (พ.ศ. 2528) - เคยเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนสวนผัก ชุมชนมีสภาพ ความเป็นอยู่ที่แออัด เพราะคนในชุมชนอื่นที่ถูกไล่ที่ย้ายเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้นในชุมชนสวนผัก จึงทำให้ การใช้น้ำประปา และไฟฟ้าไม่เพียงพอ ดังนั้นคนบางส่วนในชุมชนสวนผักต้องการมีที่ดินเป็นของตนเองจึงเกิดการรวมกลุ่ม และเกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยการสนับสนุนจากมูลนิธิศุภนิมิต และ พอช. (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรมหาชน) กลายเป็นชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่ในปัจจุบัน

ภาพที่ ก.1

ก่อนการพัฒนา: มีสภาพความเป็นอยู่ที่แออัด เสื่อมโทรม ไม่มีน้ำประปา และไฟฟ้าใช้

ที่มา: อักขนิช ศรีดารัตน์, 2548

2. ช่วงการดำเนินการพัฒนา (พ.ศ. 2537 – พ.ศ.2546) - คนบางกลุ่มในชุมชนสวนผักที่ต้องการมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงได้รวมตัวตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยที่มีชื่อว่า “กลุ่มออมทรัพย์เจริญชัย” โดยมีสมาชิกออมทรัพย์จำนวนประมาณ 28 ราย และได้เจรจาขอซื้อที่ดินจากเจ้าของเอกชนที่มีความผูกพันกับชุมชนเป็นเวลานาน จึงขายที่ดินให้จำนวน 5 ไร่ 35 ตารางวา ในราคาตารางวาละ 7,500 บาท และได้ขอสินเชื่อจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อทำการซื้อที่ดินและปลูกสร้างบ้านใหม่ โดยใช้รูปแบบการปรับผังที่ดินใหม่ (reblocking) ให้เป็นที่อยู่อาศัย และมีพื้นที่ส่วนกลางเพื่อเป็นสำนักงานสหกรณ์ออมทรัพย์ ศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์สุขภาพ และกลุ่มแม่บ้าน

ภาพที่ ก.2

ช่วงพัฒนา: คนในชุมชนร่วมกันก่อนสร้างที่อยู่อาศัย และพื้นที่ส่วนกลางแก่ชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่

ที่มา: อัครนิช ศรีदारัตน์, 2548

3. หลังการพัฒนา (พ.ศ.2547 – พ.ศ.2551) - ปัจจุบันมีผู้เข้าอาศัยในชุมชนจำนวน 55 แปลง จากจำนวนแปลงที่ดินทั้งหมด 82 แปลง ที่เหลือจำนวน 27 แปลงเป็นพื้นที่ว่างเปล่าที่ยังไม่มีที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ภายในบริเวณชุมชนยังมีพื้นที่ส่วนกลางเพื่อจัดตั้งสำนักงานสหกรณ์ ลานอเนกประสงค์ สนามเด็กเล่น และศูนย์สุขภาพ กิจกรรมที่ชาวชุมชนยังดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ที่ทำให้เกิดการสานสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน พัฒนาในด้านคุณภาพชีวิต และเศรษฐกิจของชุมชน เช่น การรวมกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน ทำความสะอาด ปลูกต้นไม้ ทำบุญประจำปี งานประเพณีและเทศกาล ภายหลังจากการพัฒนาชุมชนทำให้มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ค่าน้ำประปา-ไฟฟ้าลดลง และให้ชุมชนเครือข่ายเข้ามาเรียนรู้ประสบการณ์การบริหารจัดการในชุมชน

ภาพที่ ก.3

หลังการพัฒนา: ที่อยู่อาศัยถูกสร้างใหม่ และมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ที่มา: ถ่ายรูปเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2552

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนคลองลำนุ่น

ชุมชนคลองลำนุ่นได้รับการคัดเลือกให้เป็นนำร่องในโครงการบ้านมั่นคงที่มีการพัฒนาที่อยู่อาศัย จากความร่วมมือของคนในชุมชนที่ร่วมกันดำเนินการพัฒนาชุมชน ทำให้ผู้มีรายได้น้อยมีที่อยู่อาศัยมั่นคง ทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) คอยให้คำปรึกษาในการดำเนินงาน และปล่อยสินเชื่อให้แก่ผู้มีรายได้น้อยได้พัฒนาที่อยู่อาศัย ตามนโยบายรัฐบาลที่ต้องการพัฒนาความมั่นคงที่อยู่อาศัยคนจนในชุมชนแออัดในปี 2546 นอกจากนี้ชุมชนคลองลำนุ่นยังเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่ชุมชนในเครือข่ายนำเอาไปเป็นต้นแบบในการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้ดีขึ้น

1) ความเป็นมาของชุมชนคลองลำนุ่น

ชุมชนคลองลำนุ่นเป็นชุมชนผู้มีรายได้น้อย ในอดีตอาศัยบนที่ดินเอกชน ตั้งอยู่บริเวณถนนวงแหวนตะวันออก ตรงข้ามแพชั่นไอแลนด์ ถนนรามอินทรา เขตคันนายาว มีประชาชนบุกรุกเข้ามาอยู่บนที่ดินเอกชนตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2526 ช่วงแรกชาวบ้านบุกรุกอยู่อาศัยไม่กี่หลังคาเรือน แต่จากการชวนของญาติๆ ทำให้มีชาวบ้านมาบุกรุกเพิ่มมากขึ้นประมาณ 100 หลังคาเรือน

ในปี พ.ศ. 2540 เกิดการไล่รื้อจากเจ้าของที่ดิน ทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยในปี พ.ศ. 2543 และเริ่มตั้งกลุ่มออมทรัพย์ที่มีชื่อว่า “กลุ่มออมทรัพย์ลำนุ่นพัฒนา” เพื่อระดมเงินทุนและขอเจรจากับเจ้าของที่ดิน

ในปี พ.ศ. 2545 กลุ่มออมทรัพย์ได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายโดยใช้ชื่อว่า “สหกรณ์เคหสถานคลองลำนุ่นพัฒนา จำกัด” จึงได้ตกลงขอซื้อที่ดินในครัวเรือนละ 14 ตารางวา จำนวน 49 ครัวเรือน รวมทั้งสิ้น 2 ไร่ 2 งาน 80 ตารางวา ตารางวาละ 3,000 บาท เป็นเงิน 3,240,000 บาท เงินส่วนหนึ่งมาจากการออมทรัพย์ และขอสินเชื่อเพิ่มจาก พอช. โดยใช้โฉนดที่ดินผืนดังกล่าวค้ำประกัน ทำให้คนชุมชนมีที่ดินเป็นของตัวเองอย่างถูกกฎหมาย และเงินสนับสนุนบางส่วนจากหน่วยงานร่วมกันสร้างสะพาน และรักษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งการสร้างพัฒนาชุมชนเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน

2) ลักษณะทางสังคมชุมชนคลองลำนุ่น

ในปี พ.ศ. 2550 จำนวนครัวเรือนชุมชนคลองลำนุ่นมีทั้งหมด 49 ครัวเรือน และประชากรจำนวน 234 คน มีเยาวชน (อายุต่ำกว่า 15 ปี) จำนวน 65 คน ประชากรหญิง 91 คน และประชากรชายจำนวน 78 คน คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง พนักงานเสิร์ฟ ลูกจ้างบริษัทเอกชน ค้าขาย งานบริการ และมอเตอร์ไซด์รับจ้าง เป็นต้น คนในชุมชนมีการศึกษาน้อยทำให้การประกอบอาชีพไม่แน่นอน และมีรายได้น้อย มีรายได้ทั้งครอบครัวเฉลี่ย 10,000 – 15,000 บาทต่อเดือน

3) ลักษณะผู้หญิงของชุมชนคลองลำนุ่น

ในปี พ.ศ. 2550 ประชากรหญิงที่มีอายุระหว่าง 15 ปีขึ้นไปในชุมชนคลองลำนุ่นมีจำนวน 91 คน จากกลุ่มตัวอย่างพบว่าผู้หญิงร้อยละ 60 จบระดับประถมศึกษา มีอาชีพรับจ้างและค้าขาย มีรายได้น้อยกว่า 5,000 บาทต่อเดือน ส่วนผู้หญิงร้อยละ 40 จบระดับมัธยม/ปวช.และปริญญาตรี มีอาชีพเป็นพนักงานบริษัท, ลูกจ้างเอกชน และรับราชการ เป็นต้น มีรายได้เฉลี่ยโดยรวมประมาณ 6,000 – 15,000 บาทต่อเดือน

เลขาธิการของชุมชนคลองลำนุ่นให้สัมภาษณ์ว่า ผู้หญิงในชุมชนออกไปทำงานเพิ่มขึ้น เพราะรายได้จากสามีที่หาเลี้ยงครอบครัวเพียงฝ่ายเดียวไม่เพียงพอค่าใช้จ่ายที่เพิ่มสูงขึ้น ผู้หญิงจึงจำเป็นต้องไปทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้มาเลี้ยงดูบุตร และผ่อนชำระค่าที่อยู่อาศัย ซึ่งชุมชนอยู่ในระหว่างการประนอมหนี้ในเรื่องการชำระค่างวดที่อยู่อาศัยมาถึง 3 ครั้งในระยะเวลา 5 ปี (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547) และมีผู้หญิงจำนวนมากที่อยู่กับบ้านเพื่อเป็นแม่บ้าน เช่น ผู้หญิงที่เลี้ยงดูลูกอ่อน และผู้หญิงชราที่ไม่สามารถทำงานได้ ผู้หญิงบางคนมีลูกแต่จำเป็นต้องออกไปทำงานนอกบ้านจำเป็นต้องฝากลูกไว้กับคนข้างบ้านคอยดูแล เพราะความจำเป็นต้องหารายได้เลี้ยงครอบครัว

4) ลักษณะทางกายภาพ

ลักษณะทางกายภาพโดยรวมของชุมชนคลองลำนุ่น แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

1. ก่อนการพัฒนา (พ.ศ. 2526 – พ.ศ. 2540) ก่อนที่ชาวบ้านจะถูกไล่ออกจากเจ้าของที่ดิน และยังไม่เกิดการรวมตัว

2. ช่วงการดำเนินการพัฒนา (พ.ศ. 2541 – พ.ศ. 2547) ช่วงที่ชาวบ้านต่อสู้กับการถูก ไล่อื้อ เช่น การเดินขบวน รวมกลุ่มออกมทรัพย์ และขอสินเชื่อจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เพื่อเจรจาขอซื้อที่ดิน จึงเริ่มสร้างที่อยู่อาศัยใหม่

3. หลังการพัฒนา (พ.ศ. 2548 – พ.ศ. 2551) ช่วงที่ชุมชนมีที่อยู่อาศัยและที่ดินเป็นของตนเอง แต่การพัฒนาชุมชน การส่งเสริมกิจกรรมทางสังคม และรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน คลองลำน้ำยังคงมีจัดทำอย่างต่อเนื่อง

โดยมีรายละเอียดของสภาพชุมชนคลองลำน้ำในแต่ละช่วงดังนี้

1. ก่อนการพัฒนา (พ.ศ. 2526 – พ.ศ. 2540) - ชาวบ้านผู้บุกรุกที่ดินเข้าใจผิดว่าเป็นที่ดินหลวงจึงบุกรุก และปลูกสร้างบ้านเรียงตามแนวคลองลำน้ำด้วยปูน และไม้เก่าที่เสื่อมโทรม สภาพบ้านค่อนข้างทรุดโทรม ไม่มีไฟฟ้าและน้ำใช้ ชาวชุมชนต้องขุดบ่อ และซื้อน้ำไว้สำหรับบริโภค

ภาพที่ ก.4

บ้านปลูกสร้างด้วยปูน ไม้เก่า และสังกะสีมีลักษณะเสื่อมโทรม ไม่มีไฟฟ้า และน้ำประปาใช้

ที่มา: ปัทมาธิตา ตันวัฒนะ, 2551

2. ช่วงการดำเนินการพัฒนา (พ.ศ. 2541 – พ.ศ. 2547) – เนื่องจากชุมชนคลองลำ-
นูนเป็นชุมชนนำร่องในโครงการบ้านมั่นคง ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มเจรจาตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์
และเสนอขอสินเชื่อจาก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เพื่อดำเนินการขอซื้อที่ดิน และสร้างที่
อยู่อาศัย โดยใช้โฉนดที่ดินของชุมชนค้ำประกัน ทำให้ชาวบ้านต้องรื้อย้ายบ้านเก่าที่เคยบุกรุกจาก
ที่ดินส่วนหน้าทั้งหมด เพื่อมาสร้างบ้านใหม่บนที่ดินส่วนหนึ่งที่ได้ซื้อ (land Sharing) เป็นจำนวน 2
ไร่ 2 งาน 30 ตารางวา ในราคาตารางละ 3,000 บาท และมีการสร้างสะพานเข้าออกชุมชน และ
พัฒนาคลองเพื่อร่วมรักษาสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ ก.5

ช่วงพัฒนา: ก่อสร้างที่อยู่อาศัย และศูนย์ประชุม จากการร่วมแรงร่วมใจของคนชุมชนคลองลำนูน

ที่มา: ปัทมาธิตา ตันวิฒนะ, 2551

3. หลังการพัฒนา (พ.ศ. 2548 – พ.ศ. 2551) - ชุมชนมีที่อยู่อาศัย 49 หลังคาเรือน
และมีพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน เช่น ศูนย์ประชุม บ้านกลาง (สำหรับผู้สูงอายุ หรือคนไร้บ้าน) และ
สนามเด็กเล่น ในวันสำคัญคนในชุมชนจะร่วมทำกิจกรรมทางสังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น งาน
วันเด็ก งานประเพณี พัฒนาคลอง และทำความสะอาดชุมชน เป็นต้น หลังการพัฒนาทำให้คนใน
ชุมชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีน้ำประปาและไฟฟ้าใช้ตามอัตราปกติ และหน่วยงานเขตได้
ออกเลขที่ทะเบียนบ้านให้กับครัวเรือน แต่สมาชิกสหกรณ์ฯ ต้องผ่อนชำระค่าที่ดิน และที่อยู่อาศัย
ให้กับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ขึ้นอยู่กับขนาดของที่ดินและลักษณะของที่พักอาศัย
ในแต่ละแบบ ชุมชนยังคงประสบปัญหาเรื่องการผ่อนส่งให้ทางพอช. ที่อยู่ในระหว่างการประนอม
หนี้ จึงทำให้คนชุมชนต้องออกไปทำงานหาเงินนอกบ้าน เพื่อมาใช้หนี้ทั้งหญิงและชาย

ภาพที่ ก.6

หลังการพัฒนาชุมชนคลองลำนูน (พ.ศ. 2548 – พ.ศ. 2551)

สำนักงานสหกรณ์และสนามเด็กเล่น

ที่อยู่อาศัยปลูกสร้างใหม่

คลองอยู่ข้างบริเวณชุมชน

มีโทรศัพท์สาธารณะ และภาพสีบนกำแพง

ที่มา: ปณิตिता ตันวัฒนะ, 2551

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเพชรคลองจั่น

ชุมชนเพชรคลองจั่นเป็นชุมชนที่คนจนจากชนบทย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในเมืองเข้าบุกรุกพื้นที่สาธารณะของราชการเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยตามริมฝั่งคลอง พออยู่ได้ไม่นานจึงเกิดปัญหาการไล่ออกจากเจ้าหน้าที่เขตบึงกุ่ม คนในชุมชนจึงรวมตัวเพื่อต่อสู้กับปัญหาโดยเจรจากับทางหน่วยงานเขตเพื่อต้องการอาศัยในพื้นที่ดังกล่าวต่อไป โดยมีข้อแลกเปลี่ยนกับทางเขตว่าจะร่วมกันปรับปรุงที่อยู่อาศัย พัฒนาสิ่งแวดล้อมโดยรอบของชุมชน และไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชุมชนใกล้เคียง และ ทำให้ชุมชนเพชรคลองจั่นได้เป็นชุมชนตัวอย่างของกรุงเทพมหานครที่ร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่อาศัยอยู่ริมคลอง และเข้าร่วมเครือข่ายสลัมสี่ภาค

1) ความเป็นมาชุมชนเพชรคลองจั่น

ชุมชนเพชรคลองจั่นตั้งอยู่บริเวณถนนเสรีไทย เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ เป็นชุมชนที่อาศัยอยู่มานานกว่า 40 ปี อยู่ในความดูแลของสำนักเขตบึงกุ่มโดยพื้นที่ของชุมชนเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ ที่ดินนี้เดิมเป็นที่ดินว่างเปล่า และมีการจับจองโดยชาวบ้านที่ไร้ที่อยู่อาศัย และคนจากชนบทที่ย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในเมือง กรุงเทพมหานคร

2) ลักษณะทางสังคมชุมชนเพชรคลองจั่น

ปัจจุบันมีคนที่อยู่อาศัยในชุมชนรวมทั้งสิ้น 61 หลังคาเรือน มีประชากรทั้งหมด 320 คน ขนาดครัวเรือนอยู่ที่ประมาณ 3-4 คนขึ้นไป ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ การศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ภาคบังคับ (ป.6) หรือต่ำกว่าการประกอบอาชีพของคนในชุมชนส่วนใหญ่ เช่น รับจ้างทั่วไป และค้าขาย รายได้ทั้งครอบครัวเฉลี่ยอยู่ที่ประมาณ 3,000 – 7,000 บาทต่อครอบครัว ค่าใช้จ่ายของในครัวเรือนนอกเหนือจากรายจ่ายในชีวิตประจำวันแล้ว ยังมีรายจ่ายเกี่ยวกับค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา ค่าโรงเรียน และค่าอุปกรณ์การเรียนของบุตร เป็นต้น

3) ลักษณะผู้หญิงชุมชนเพชรคลองจั่น

ปัจจุบันประชากรหญิงของชุมชนเพชรคลองจั่นที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไปมีจำนวน 170 คน และจากกลุ่มตัวอย่างพบว่าผู้หญิงร้อยละ 70 มีอาชีพรับจ้าง ค้าขาย และลูกจ้าง มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 3,000 – 5,000 บาทต่อเดือน ในขณะที่ร้อยละ 30 ของผู้หญิงเป็นแม่บ้าน และว่างงาน อย่างไรก็ตามมีผู้หญิงบางส่วนที่เป็นแม่บ้านแต่มีงานเสริมทำที่บ้าน เช่น เย็บผ้า และปักเลื่อม การศึกษาของผู้หญิงส่วนใหญ่ที่มีอายุ 35 ปีขึ้นไปจบระดับประถมศึกษา และผู้หญิงที่มีอายุน้อยกว่า 35 ปีจบระดับมัธยมปลาย/ปวช. และอนุปริญญา

4) ลักษณะทางกายภาพชุมชนเพชรคลองจั่น

ลักษณะทางกายภาพโดยรวมของชุมชนเพชรคลองจั่นแบ่งออกเป็น 3 ส่วน เช่น

1) ก่อนการพัฒนา (ก่อน พ.ศ. 2538) ก่อนถูกไล่อื้อ และยังไม่รวมตัวพัฒนาชุมชน

2) ช่วงดำเนินการพัฒนา (พ.ศ. 2539 – พ.ศ. 2544) ช่วงที่คนชุมชนรวมกลุ่มเจรจาขออยู่ในชุมชนเดิม แต่จะมีการพัฒนาชุมชนและรักษาสิ่งแวดล้อม เพื่อไม่ก่อความเดือดร้อนต่อชุมชนรอบข้าง และร่วมกันพัฒนาคลอง

3) หลังการพัฒนา (พ.ศ. 2545 – พ.ศ. 2551) ช่วงที่ชุมชนมีการพัฒนาที่อยู่อาศัย และร่วมกันพัฒนาคลอง ทำความสะอาดชุมชน และมีกิจกรรมทางสังคม สิ่งแวดล้อมกันอย่างต่อเนื่อง โดยมีรายละเอียดของสภาพชุมชนในแต่ละช่วงดังนี้

1) ก่อนการพัฒนา - ที่อยู่อาศัยปลูกสร้างด้วยไม้ และสังกะสีเหลื่อมล้ำเข้าไปในพื้นที่แนวคลอง สภาพชุมชนมีความแออัดเสื่อมโทรม ขยะเน่าเหม็น ไม่มีระบบประปา ไฟฟ้า เป็นต้น

ภาพที่ ก.7

ก่อนการพัฒนาที่ชุมชนที่มีสภาพแออัดเสื่อมโทรม

ที่มา: ฟองนวล สัพพวิญญู, 2552

2) ช่วงการดำเนินการพัฒนา - เกิดการรวมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย และระดมเงินช่วยเหลือจากการทำผ้าป่าชุมชน และจากการสนับสนุนของพอช. เพื่อปรับปรุงที่อยู่อาศัยโดยการปรับขยับบ้านจากคลองขึ้นมาบนดิน (reblocking) และจัดตำแหน่งบ้านใหม่ แบ่งพื้นที่สำหรับทางเดินเท้า โดยชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างเอง

3) หลังจากการพัฒนา - คนในชุมชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีที่อยู่อาศัยที่เป็นระเบียบ และมีลานอเนกประสงค์เพื่อใช้ทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ลานปลอดภัยเสพติด ชาวบ้านได้ร่วมทำกิจกรรมทางสังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เช่น จัดตั้งกองทุนการพัฒนา จัดตั้งศูนย์สาธารณสุขชุมชน การจัดตั้งห้องสมุดชุมชน อาสาสมัครดูแลชุมชน พัฒนาคลอง และการทำน้ำหมักชีวภาพเพื่อบำบัดน้ำเสีย

ภาพที่ ก.8

หลังการพัฒนา: ปรับชัยบ้านจากคลองขึ้นมาบนดิน จัดตำแหน่งบ้าน และปรับปรุงให้ดีขึ้น

ที่มา: ปณิตिता ตันวัฒนะ, 2551

ภาพที่ ก.9

รวบรวมภาพที่สำคัญในบริเวณชุมชนเพชรคลองจั่น

ศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเครือข่ายชุมชน

ลานอเนกประสงค์เพื่อจัดกิจกรรมชุมชน

จัดตั้งเป็นชุมชนรักษาคคลองของเครือข่าย

ศูนย์สุขภาพเพื่อบริการด้านสาธารณสุข

ที่มา: ถ่ายรูปเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2552